

Europa, una xifra ètico-política (Karl Jaspers)

MIQUEL SEGURÓ

Universitat Oberta de Catalunya
Universitat Ramon Llull
mseguero@rectorat.url.edu

Resum: En aquesta comunicació tractem d'il·luminar els elements que estan presents en la revisió a la idea d'Europa que Karl Jaspers duu a terme. Volem considerar, de manera genèrica, fins a quin punt la postura de Jaspers ajuda a entendre la contradicció que viu la idea d'Europa, fent-nos ressò de la que afecta a la filosofia: la filosofia tendeix a l'universal però és sempre històrica. D'aquí la pregunta de com pensar la idea d'universalitat civilitzadora que perviu en el nucli axiològic de la idea d'Europa amb la relativitat i fal·libilitat del seu projecte fàctic.

Paraules clau: llibertat, autoritat, història, Europa.

Europe, an ethical-political cipher (Karl Jaspers)

Summary: This communication tries to illuminate the main elements of the Karl Jaspers's review done on the idea of Europe. We want to consider generically how the Jaspers' position help us to understand the contradiction within the idea of Europe, specifically regarding to Philosophy: Philosophy intends to universal, but it is always historical. From this point emerges the question how to think the idea of civilizational universality, that is alive in the axiological core of Europe's idea, with the relativity and fallibility of its factual project.

Keywords: freedom, authority, history, Europe.

L'obra de Karl Jaspers (1883-1969) difícilment permet delimitar un sistema ètic sistemàtic, si entenem per això una reflexió conjuntada i cartografiada dels elements que han d'orientar la vida pràctica. Tampoc, en conseqüència, es pot trobar quelcom semblant a una filosofia política estructurada. Amb tot, tan cert és que no hi ha una reflexió ètico-política conclosa en Jaspers, com que també es pot considerar tota la seva filosofia precisament com una reflexió ètica, amb el consegüent compromís existencial. En efecte, en ella s'hi conjuga la dialèctica fonamental entre finitud i interpel·lació absoluta que es deixa veure, transversalment, en les seves consideracions metafísiques, científiques i antropològiques, i que inclou, òbviament, la dimensió política.

En aquesta comunicació volem rastrejar els vectors que fan les funcions de fonament, és a dir, d'idees regulatives, en la reflexió jaspersiana sobre Europa. Per a fer-ho acudirem fonamentalment a alguns textos considerats menors, sobretot una reflexió específica sobre la idea d'Europa. Amb això volem no només delimitar conceptualment la seva proposta, sinó també fer-nos ressò d'una de les seves màximes: tot i que la filosofia tendeix a l'universal es dona sempre de manera històrica. D'aquí que emergeixi la pregunta, crítica: què podem esperar d'Europa com a destí i alhora com a història?

1. Contraposar llibertat, com a sinònim d'autenticitat, i autoritat, com a equivalent a alienació, és falsejar la realitat. Hi ha llibertat inautèntica com també hi ha autoritat inautèntica. I en moment d'especial efervescència és cabdal no perdre de vista que ambdues es poden falsejar.¹

El sentit essencial de la llibertat política el trobem en l'existència: la llibertat política es fa insubstancial allà on no està relacionada amb la profunda llibertat de l'home com a tal. És en aquest sentit que l'Estat no pot mai passar per davant de l'individu, atès que la llibertat és allà on creix la llibertat interior.² Concretant aquest aspecte general, en una sèrie de característiques efectives, podríem dir que per a Jaspers una autèntica llibertat política ha de respondre a les següents característiques:³ una llibertat individual dialògica, protegides totes elles per un estat de dret amb vocació de participació democràtica, de discussió il·limitada i canalitzada per un sistema de partits, on hi hagi una clara separació entre política i concepció del món (*Weltanschauung*) i l'ètica pública sigui la de la ciutadania que es vertebrava a partir de l'*ethos* comunicatiu i comunitari.

1. Hem tractat aquesta qüestió, la de la llibertat i l'autoritat en l'obra de K. Jaspers, a «Alienació i llibertat en temps convulsos», *Qüestions de vida cristiana* 261 (2018): 29-42.
2. K. Jaspers, *Der philosophische Glaube angesichts der Offenbarung* (Munic: PIPER V., 1962), 449-450.
3. Seguim el que proposa J. M. Zapater Carón, *La libertad en Jaspers* (Zaragoza: Librería general, 1981), 200ss.

Atenent, però, a la profunda radicació d'aquesta llibertat política en la llibertat existencial, el projecte s'intueix quasi utòpic. En el fons, el que Jaspers ens proposa és quelcom similar a la idea kantiana de la república dels fins, matriu ètico-política de la idea de ciutadania universal, i expressió que assumeix implícitament la convicció que la humanitat és una i universal. En el seu llibre sobre el problema de la culpa, que recull els seus cursos de 1945-1946, poc després de la fi de les hostilitats de la Segona Guerra Mundial i en plena commoció pel descobriment de l'existència dels camps d'extermini, fa referència a la culpa metafísica, que entén com la carència de solidaritat absoluta amb l'home en tant que home. És a dir, el menyspreu de l'home com a fi en si mateix i, per tant, la deriva de fer-lo un mer mitjà. Una demanda metafísica que roman vigent allà on l'exigència política i inclús moral (ambdues relatives al mateix context a què es remeten) ja s'ha extingit.⁴

L'ideal d'una convivència en llibertat de tots els individus, en obertura a la presència de l'altre i a la comunicació existencial, es tradueix en una facticitat política on l'autodeterminació dels col·lectius pren la forma de la confederació mundial.⁵ En aquesta lliure unitat en la multiplicitat, una ordenació política remet a l'experiència existencial autèntica que s'imposa per sí sola i no per cap acció externa –i, per tant, arrelada de la profunditat del objectius històrics–, i apunta cap a la dimensió universal del destí de la comunitat, cap a l'obertura, paradoxal, a la Transcendència.

La Transcendència satura qualsevol sistema, tota reducció categorial.⁶ Per referir-se a ella solament hi ha la possibilitat de realitzar una dialèctica hermenèutica a partir de les seves manifestacions: les xifres. Les xifres són símbols, i és en el seu reconeixement o «lectura» (*Lesen der Chiffreschrift*)⁷ on la metafísica pot copsar-la, fugaçment, a través dels mites, l'art o la poesia. Aquestes simbolitzacions, però, no poden remetre a l'argumentació, ja que romanen en la circularitat i la paradoxa i, per tant, saturades per l'obertura infinita en la qual roman tota fe filosòfica que s'orienta a la Transcendència.

A la dinàmica política cal aplicar-li el mateix esquema: no hi ha cap concreció que sigui reflex suficient de la profunditat dels elements que la funden, i encara més si enfoquem l'ambivalència des de la perspectiva que ens proposa Jaspers.

4. K. Jaspers, *El problema de la culpa* (Barcelona: Paidós, 1998), 88.

5. Cf. K. Jaspers, *Freiheit und Wiedervereinigung*, esmentat a Zapater 1981 (cit. n. 3): 205

6. Cf. M. Seguró, *Sendas de finitud. Analogía y diferencia* (Barcelona: Herder, 2015), 111-133 (capítol destinat a K. Jaspers i la seva metafísica).

7. K. Jaspers, *Philosophie I. Philosophische Weltorientierung* (Berlín: Springer, 1973), 58.

2. Prenem el cas d'Europa com a vector. Acabem de celebrar els 60 anys dels Tractats de Roma i des de totes les posicions s'esgrimeixen importants arguments en contra del que hauria de ser Europa. El 1946 Jaspers pronuncia una conferència a Ginebra amb el títol «De l'esperit europeu», publicada un any més tard, el 1947, en un volum titulat *Europa en el present*, on analitza la manca de confiança en l'humanisme, en la civilització moderna i en el llegat germànic.

Disten més de set dècades entre els temps de la recent postguerra europea i els nostres, però la manca de certesa i legitimitat que transmet la realitat d'Europa participa d'una mateixa matriu. Europa, com ja deia Jaspers, viu en l'ambivalent espai que la fa conscient del seu contrast, i per tant relativitat, i alhora el seu particular element civilitzador.⁸ Quan parlem d'allò que la fa particular (*eigentümlich*), Jaspers pensa fonamentalment en tres elements: la llibertat, la història i la ciència.

La llibertat, com a especificitat europea, és la superació de l'arbitrarietat: hom és lliure en tant que està convençut que està en la certesa, quan ha conquerit la raó o la comprensió (*Gewinn der Einsicht*).⁹ Això no vol dir, però, que la veritat s'assoleixi. Ben al contrari, significa que és el camí mateix d'estar en disposició d'assolir-la, el que tenim a disposició i el que hem de dur a terme, amb l'ambigüitat entre certesa i falsedat que comporta. Aquesta polaritat, que és consubstancial a l'experiència de la llibertat, afecta de ple la llibertat europea, i demostra que la llibertat només es dona a través de la vivència de les contradiccions i tensions que suposa. I sobretot la que té a veure amb l'alteritat, que alhora queda permanentment interpel·lada per la Transcendència. La llibertat, doncs, queda exposada, com a condició de la seva pròpia possibilitat, a l'alteritat (i a l'Alteritat).

A partir d'aquest fonament es despleguen els altres dos elements que expliciten l'especificitat europea: història i ciència.¹⁰ L'aspiració concreta de llibertat és l'harmonia de llibertats concretes (individus) entre totes elles i en la seva totalitat. Això vol dir incorporar la idea de l'«aspiració» de ser lliure, que ens obre a la perspectiva, a la «història», del moviment cap a la llibertat política.

La «història» apareix així com a tema, no com a procés tancat i donat, sinó com l'espai per a la comunicació entre llibertats a la recerca de la seva plena realització a través de la dialèctica del que és possible i del que és efectiu. És en aquest sentit, acota Jaspers, que la ciència participa de l'aspiració de conquesta de llibertat i coneixement. Ara bé, no cal oblidar que tant en

8. Cf. «Vom Europäischen Geist», dins K. Jaspers, *Rechenschaft und Ausblick. Reden und Aufsätze* (Munic: Piper V., 1951), 236.

9. Cf. Jaspers 1951 (cit. n. 8): 239ss.

10. Cf. Jaspers 1951 (cit. n. 8): 242-246.

la ciència com en la conquesta política i l'aspiració llibertària, l'objectiu no s'assoleix plenament mai, per això Europa, com a projecte mai arriba a la seva culminació. Sempre pot concretar un model polític que mostri més i millor els anhels que la constitueixen.

Cal resistir, doncs, la temptació dels reduccionismes. Jaspers recela de la política de les masses i de la divinització de la tècnica, un motiu de recurrent preocupació antropològica en la primera meitat de segle,¹¹ a les quals contraposa individualitat i autoconsciència com a garantia de vivència autèntica i comunicació. Per això, en un escenari compungit per la pròpia incapacitat de reeixir la crida de la pròpia llibertat, el paper que Europa ha d'ostentar en el món («Europa» entesa a si mateixa com una xifra del projecte política que acull la llibertat i la seves paradoxes) passa inexorablement per la revisió del concepte de «sobirania».

La matriu etimològica del mot apunta a *superanus*, una autoritat que està per sobre de tot, per això originalment la sobirania l'ostentava Déu, com escriu l'apòstol Sant Pau (Ro:13). D'aquesta manera, els reis de l'Europa medieval eren autoritats intermèdies que rebien la benedicció del veritable sobirà, Déu, per mitjà del Papa. Arribats al segle XVI, Jean Bodin va donar forma al concepte actual, secularitzat, de sobirania. La definia com el poder absolut i perpetu d'una república, és a dir, el major poder de comandament possible. Absoluta i perpètua, la sobirania ho era perquè no la limitava cap força ni era interrompuda en cap moment. Amb una excepció: també els prínceps de la terra estaven subjectes a les lleis de Déu i de la natura,¹² de manera que fins i tot ells reflectien la finitud de la potència humana.

La figura de la divinitat es va difuminar fins a desaparèixer i la titularitat de la sobirania, ja sense frontera metafísica, es va convertir en el bé més preuat dels estat-nació. Jaspers no té dubtes de la conraindicació que representa la idea de sobirania de cara a la gestació d'una comunitat comunicativa: allà on la sobirania roman, i no com a voluntat d'un ordenament de la humanitat en la seva totalitat, sinó de manera confrontada, es troba l'origen de la manca de llibertat.¹³ El motiu és que la pretensió de sobirania obre la porta

11. Cf. Jaspers 1951 (cit. n. 8): 252. Amb relació al problema de la tècnica en Jaspers en perspectiva antropològica, cf. M. Seguró, «El "ethos" de la ciencia y el estatuto de la bioética», *Acta Bioethica* 21/2 (2015): 217-225.

12. Cf. J. Bodin, *Els sis llibres de la República* I 8.

13. Cf. Jaspers 1951 (cit. n. 8): 255: «Der Anspruch voller Souveränität erwächst der Energie kommunikationsloser Selbstbehauptung, deren Konsequenzen im Zeitalter des Absolutismus, als der Begriff der Souveränität bestimmt wurde, rücksichtslos bewusst gemacht sind». És a dir: «La reivindicació de la sobirania plena sorgeix de l'energia de l'autoafirmació sense comunicació, les conseqüències de la qual es fan conscients de manera implacable en l'època de l'absolutisme, quan es va definir el concepte de sobirania». El nom de Carl Schmitt i la seva obra és segurament el punt de partida més important de l'interès més recent entorn al concepte de «sobirania». Avui dia la teologia política ha re-

a l'autoafirmació dialèctica (jo-no jo), i per tant a la manca de comunicació, atès que l'altre es veu majoritàriament com a obstacle o amenaça, les conseqüències de la qual ja ha quedat prou palesa en els temps de l'absolutisme. A aquest model sobiranista Jaspers hi contraposa la moderació (*Bescheidung*)¹⁴ de la política en virtut de l'expansió de voluntat comunicativa, i per tant existencial, expressió de la contingència i relativitat existencial de la condició humana.

En estreta relació amb aquesta qüestió, Jaspers copsa que el futur de la idea d'Europa passa per una reformulació de la religió bíblica. I no com a fenomen adjacent, sinó central de la construcció de la vida i el seu concepte en els temps presents. En quin sentit? Per Jaspers, a la Bíblia s'hi planteja una polaritat que implica obertes contraposicions que convé recuperar i que són expressió de la passió existencial i els seus límits. En destaca: religió cultural i religió profètica; religió de la llei i religió de l'amor; religió del poble escollit i religió per a tota la humanitat; religió del Crist i religió de Jesús.¹⁵ Tots ells elements centrals en l'experiència bíblica que recorden la dificultat de poder assolir l'ideal de la comunicació lliure entre pròxims, de l'ús de la raonabilitat dialògica i el reconeixement de l'amor com a últim guia de la relació ètico-política. I ho són també perquè ens recorden que quan tot cau, aleshores només queda allò fonamental. «És suficient que la Transcendència sigui».¹⁶

En definitiva, doncs, Europa no és per Jaspers el darrer objectiu que cal buscar. És més, només es pot ser europeu si s'assumeix com a condició que l'autèntica humanitat (és a dir, la humanitat en consonància radical amb el seu origen i la seva fita) apunta cap allò cap el que la transcendeix, la Transcendència mateixa, de la qual només en podem parlar de manera mediata, simbòlica i xifrada,¹⁷ i de la qual el projecte polític d'Europa n'és, justament, una xifra més.

cobrat protagonisme per la volada axiològica de la política contemporània; cf. R. Mate, J. A. Zamora (eds.), *Nuevas teologías políticas. Pablo de Tarso en la construcción de Occidente* (Barcelona: Anthtopos, 2006). Lluny del contractualisme, la política es mou ara en els esquemes més elementals del populisme (cf. F. Vallespín, M. M. Bascuñán, *Populismos* [Madrid: Alianza, 2017]), fet que ha facilitat l'ús i l'abús de categories binàries i contraposades, com per exemple la de «sobirania». Sobre el concepte de «sobirania» i una arqueologia de la seva gènesi, cf. R. Jackson, *Sovereignty: Evolution of an Idea* (Cambridge: Polity Press, 2007).

14. Cf. Jaspers 1951 (cit. n. 8): 254-257.

15. Cf. Jaspers 1951 (cit. n. 8): 261.

16. Cf. Jaspers 1951 (cit. n. 8): 264: «Es ist genug, dass Transzendenz ist».

17. Idem.

3. Què podem esperar, doncs, d'Europa? La fórmula ens reporta a Kant, del qual Jaspers és en certa mesura un deutor.¹⁸ I per molts motius. Com ara perquè lluny de tancar la qüestió sobre Europa en deixar-la oberta la fa solidària amb la pregunta per la llibertat: «Sabem després de tals discussions, doncs, què és la llibertat? No. Però això forma part de la naturalesa de la llibertat».¹⁹ La llibertat, com ja hem indicat, té a veure amb la pròpia apertura i amb la disposició d'orientar-la cap allò que la transcendeix, que Jaspers anomena la Transcendència. Tasca impossible de cloure, i per tant de donar per resolta d'una vegada per totes.

Europa és una xifra, un símbol. De què? D'una existència que s'obre a la intercomunicació i que es mira i s'admira des de i per la pregunta pel sentit de la seva llibertat, en comunitat. Per això en el seu hi germina la vivència dialèctica de la comunicació. Un bell ideal, certament, però una fàctica realitat?

El tema del nostre temps és Europa, o almenys un dels més recurrents. Amb tot, malgrat que molts es refereixen a la seva realitat (majoritàriament de manera escèptica, quan no enterament negativa), no queda del tot clar a què ens referim quan parlem d'Europa. Europa, com a tema, toca el moll de l'os del *Dasein* i el *Mitsein*. De què parlem quan ens referim a Europa? A la realitat de la Unió Europea; a la idea mateixa d'una federació d'estats en una entitat supranacional; o per ventura a una tradició cultural a la qual retraïem les seves insuficiències?

Per a Jaspers parlem d'una xifra, és a dir, d'una forma simbòlica de quelcom que la transcendeix. Per això, potser, la majoria de les crítiques que s'aboquen sobre la seva realitat van precisament en aquesta línia: una autèntica Unió Europea hauria de ser més del que avui és. Ha de representar alguna cosa més del que representa. El què? Ja s'ha dit: la voluntat d'una autèntica *communitas*, un procés en què la integració social i ètica sigui anterior a la política, en què la voluntat d'una vida en fraternitat sigui assumida pels seus conciutadans i la irradiació sigui global, no imperial i no agressiva. Una *cosmopolis*, en definitiva, en el sentit més estoic de la paraula, i un destí: l'autenticitat existencial de tots i per a tots.

Europa és, doncs, una realitat, històrica, i un ideal universal. D'aquí la seva perpètua contradicció. Europa mai no podrà trobar la pau interior perquè s'exigeix el major grau possible de civilització, sigui perquè troba els elements en la seva pròpia tradició o perquè és capaç d'importar-ne d'altres. En temps de vaques magres el got es veu mig buit, o fins i tot del tot, i la mala consciència que es deriva de la dialèctica entre el que és i el que ha de

18. Cf. H. Arendt, «Karl Jaspers. ¿Ciudadano del mundo?», dins *Hombres en tiempos de oscuridad* (Barcelona: Gedisa, 2017), 99.

19. *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte* (Frankfurt / Hamburg: Fischer Bücherei), 153: «Wisser wir nun nach solchen Erörterungen, was Freiheit ist? Nein. Aber das liegt am Wesen der Freiheit».

ser es transforma en neta autodestrucció. Quan els temps són més benignes, en canvi, la contradicció se suporta millor. A molts els semblarà poc favorable el panorama. Però com va deixar escrit Ortega, la vida és una sèrie de col·lisions amb el futur; no una suma del que hem estat, sinó del que volem ser. Així que res més europeu que estar, en plena consciència, a males amb Europa.

Dit això, però, convé que les distàncies entre ideal i realitat siguin cada cop menys, no tant a fer nul·les les distàncies, que sempre existiran entre l'esperança noumènica i l'experiència fenomènica, sinó perquè la pregunta pel que cal esperar d'Europa no es resolgui, definitivament, com una interpel·lació desesperant.